

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

KRAJEVNA IN LEDINSKA IMENA GORNJE TERSKE DOLINE

Znani tržaški komponist, slovenist in imenoslovec PAVLE MERKU je v obsežni monografiji LA TOPONOMASTICA DELL' ALTA VAL TORRE (Comune di Lusevera – Bardo, 1997) izčrpno (zgodovinsko in v današnjosti) predstavil in razložil krajevna in ledinska imena terskega narečja, ki velja za najbolj zahodno ležeči slovenski (in slovanski) govor.

Avtor se intenzivno ukvarja s terskim narečjem (še posebej z njegovim besediščem) od leta 1967. Precejšen je bil njegov delež že v furlanskem zgodovinskem, lingvističnem in etnološkem atlasu (ASLEF – Atlante storico-linguistico-etnografico friulano), ki je začel izhajati leta 1972 in je upošteval tudi slovenska narečja na meji in v stiku s furlanščino. V tridesetih letih je dodobra spoznal območje terskega narečja, preučil vse doslej najdene stare listine in druge zapise, ki vsebujejo podatke o besedišču, posebno o terskih ledinskih in drugih imenih; seznanil se je s številnimi domačini, ki so večinoma trojezični, in od njih neposredno zapisal in zbral bogato jezikovno, narodopisno in kulturnozgodovinsko gradivo. Prehodil in ogledal si je vsak košček njihove zemlje, spremljal njihova vsakdanja opravila, prehrano – in sploh celoten način življenja. Imel je predvsem dva vzornika: znamenitega poljskega jezikoslovca Jana Baudouina de Courtenayja, ki je poleg rezijanskega narečja v zadnji tretjini prejšnjega stoletja preučil tudi tersko in leta 1904 v Sanktpeterburgu o njem izdal dragoceno gradivo (Materialien zur sudslavischen Dialektologie und Ethnographie II, Sprachproben in den Mundarten der Slaven in Nordost-Italien); in svojega univerzitetnega učitelja Frana Ramovša, ki je v knjigi »Dialekti« (1935) opisal slovenska narečja in z njimi organsko povezal tudi rezijanščino in terščino. Pavle Merku je imel srečo, da se še ni čisto uresničila pesimistična napoved italijanskega slavista Artura Cronie, ki je v svojem prispevku v Ramovševem zborniku 1950 ugotovil, da je tersko narečje vsaj na svojem obrobju obsojeno na izginotje – »in fase di estinzione«.

Prikupno opremljeni knjigi velikega formata je napisal predgovor Maurizio Mizza, župan občine Bardo, ki velja za središče terskega narečja. S preudarno in za stvar zavzeto besedo je ustvaril prijazno vzdušje, ki ga z bralcem vzdržuje tudi avtor Pavle Merku v vsej svoji razpravi. Že zdaj je treba namreč ugotoviti, da je knjiga namenjena tako specialistom – jezikoslovcem, zgodovinarjem, etnologom idr., kakor tudi nestrokovnjakom, ki se zanimajo za to jezikovno območje. Da je imel avtor v mislih tudi take bralce, dokazuje slovarček jezikoslovnega izrazja, ki sicer ne bi bil potreben. Knjiga se vidno odlikuje s svojo vsebinsko preglednostjo, vabljiva pa je tudi jezikovno, saj avtor kljub znanstveni strogosti izrazno ni suh(oparen) in neoseben; bralca nagovarja neposredno in ga uvaja v imenoslovne in druge posebnosti tega »posebnega« narečja.

Da bi lahko razumeli jezikovno dogajanje v tem obrobnem slovenskem narečju, je Merku najprej prikazal zgodovinske okoliščine, ki so sooblikovale jezikovno podobo tega območja; zemljepisna lega ga je od slovenske naselitve odpirala proti romanskim sosedom, medtem ko so bili stiki s slovensko jezikovno glavnino bolj ali manj blokirani. Za njegovo besedišče je pomembno vedeti, da je bilo to področje do 1420 domena oglejskega patriarhata, nato je bilo do leta 1797 pod vladavino Benečanov; po nekajletnem francoskem medvladju (1805–1813) je od takrat pripadalo Avstriji do pridružitve Italiji 1866. Glavni in najbolj neposredni stiki terskih govorov so bili ves čas s furlanščino, medtem ko so močnejši italijanski jezikovni vplivi zaznavni šele zadnjih 130 let.

V uvodnem delu (7–30) avtor predstavi »bilanco« dosedanjih raziskav terskega in obeh sosednjih narečij, rezijanskega in beneškega, zlasti s stališča imenoslovnih dosežkov (Baudouin de Courtenay, G. B. Pellegrini, G. Frau, C.C. Desinan, E. Vidoni, M. Matičetov, R. Dapit, B. Zuanella idr.), oriše namen študije in razloži metodologijo dela. Očrta tudi meje, do katerih zunaj občine Bardo upošteva imenoslovno gradivo. Na severu občina Bardo meji z visokogorjem Mužcev (Ta čudne plahute) na Rezijo, sicer pa to občino obkrožajo pretežno furlanske občine: Umin (Gemona), Montenara (Montenars), Čenta (Tarcento), Neme (Nimis) in Tipana (Taipana). (Škoda, da avtor ni priložil zemljevida širšega in ožjega področja, s čimer bi bralcu pomagal pri natančnejši orientaciji v terskem prostoru.) Posebno skrb je Merku posvetil virom, ki jih je zbral in opisal v treh skupinah: zgodovinski (le fonti storiche, FS), kartografski (le fonti cartografiche, FC) in ustni (le fonti orali, FO). Med ustnimi viri je seveda najobsežnejše in najzanesljivejše gradivo, ki ga je v treh desetletjih na terenu zbral sam avtor. Pri oznaki narečja se omejuje na najznačilnejše poteze terskih govorov in na razločke znotraj njih. Tu dodaja še seznam prislovov in predlogov, ki se v terskem (in rezijanskem) narečju navadno zlijejo s samim krajevnim oz. ledinskim imenom (Ta – na – toviele = Tanatoviele). Gre za del kraja Mužac; furlanska beseda taviele (obdelan kos zemlje, njiva) temelji na srednjeveškem latinskem izrazu tavella oz. tabella (v istem pomenu).

Osrednji del knjige (31–216) je slovar imen z navedbo zapisov iz virov po vrsti: zgodovinski, kartografski, ustni; seveda pri vsaki iztočnici ni vseh treh. V slovarskih člankih so tudi podatki o tem, s katerim občnim (slovenskim, furlanskim ali drugim) izrazom je ime povezano in naveden je pomen ustreznega apelativa. Etimoloških razlag avtor ne navaja »za vsako ceno«, omejuje se predvsem na tiste, o katerih je prepričan, da so pravilne in utemeljene. Tako je ostalo še precej etimološko nepojasnjene gradiva, ki ga avtor prepušča bolj »poklicanim« etimologom. Včasih se iz enega samega (približnega) zapisa tudi ni dalo izluščiti zanesljive glasovne podobe tega ali onega imena.

Slovarsko poglavje je razdeljeno na dva dela. V prvem (krajšem) so obravnavana imena naselij (v iztočnici so zapisana v italijanščini oz. furlanščini in slovenščini) s pripadajočimi ledinskimi imeni v terščini. V drugem delu so zajeta imena vzpetin (gora), vodna imena, imena jam in brezen ter ledinska imena; zadnja po številu in svoji pisanosti daleč presegajo vsa druga. Med njimi srečamo imena, ki so razširjena tudi drugod na slovenskem jezikovnem ozemlju in v ustreznih oblikah prav tako v drugih jezikih, npr. Dolina, Dobje, Laz, Njiva, Rob, Varh; precej jih je prevzetih iz furlanščine in prilagojenih terskemu narečju, nenavadno izvorno npr. je tabuistično poimenovanje hudournika Bohobare (Bog obvaruj).

V sklepnem poglavju monografije razpravlja avtor povzemalno o imenski tipologiji terskega narečja. Najprej ugotavlja, da je število imenskih pojavitev (1581) za tako omejeno in ne preveč rodovitno področje nenavadno visoko; tudi različnih imen je veliko (683), tako da dobimo razmerje 1 : 2,3, kar dokazuje bogastvo poimenovanj. Zanimiva je preglednica najpogostnejših imen (od 31 do 10), v kateri stoji na vrhu Patok in mu sledijo Rob, Lava (iz: glava), Bardo, Dolina, Jama, Pejč, Plaz, Mea (tudi Meja; ime izhaja iz melja in pomeni prvotno nekaj zmletega, zdrobljenega (plazišče), in ne iz medja = meja), Kouk, Kras, Liešće, Rauna, Lanta (slovanski relikv po lanita = lice), Lopata, Njiva, Korito, Križ, Polica, Varh, Abarje (po: gaber), Počivalo. Vsa ta imena so razen Krasa in Križa slovenskega (slovanskega) izvora; Kras je pred-slovenski substrat, Križ je prevzet iz romanščine (crux).

Avtor ugotavlja, da v celoti prevladujejo imena, ki odslkavajo naravo, kakršna je bila pred človekovim posegom vanjo; gre za poimenovanja najrazličnejših oblik naravnega okolja, pogosto s prenosom podobnosti z deli človeškega telesa. Ta kategorija imen zajema skupno kar 299 poimenovanj z 908 pojavitvami; med njimi je 245 slovenskih, 37 roman-

skih (furlanskih), 9 je slovensko-furlanskih hibridov in 6 drugega izvora. Zelo pomembna pri poimenovanju je voda v vseh svojih pojavnih oblikah v naravi (npr. Patok, Mlaka, Luža, Stedenac, Močilo). Močno je v tej vrsti imen zastopan rastlinski svet; v to območje spada 94 imen, od katerih je 83 slovenskih, 8 romanskih, 1 germansko. 1 nedoločljivo, 1 jezikovno hibridno. Imen povezanih z živalskim svetom je nekajkrat manj od rastlinskih, npr. Lodra (vidra), Jazbina, Sokolič, Kanja, Zajac, Lesica, Kokuca, Kača.

Druga pomembna skupina imen je povezana s človekovim posegom v pokrajino in z njegovim delom. Tu našteje avtor 137 imen, med njimi 97 slovenskih, 27 romanskih, 6 germanskih in nekaj drugih, npr. Njiva, Vartič, Lanišče, Brajda, Počivalo. Z gozdnim delom so povezana imena Laz, Frata, Kopa, Priesaka, Ritena, Ulaka idr.; o pastirstvu pričajo imena, kot so: Tamor / Tamar, Liesa, Priehod, Planina itd. Precej številna so imena zgradb in drugih objektov ter gradbenih materialov: Kazon, Hlieu, Most, Stajpa (furl.staipe = bajta), Borjač, Mir, Radišče (gradišče), Štala, Apno (Napno); tu se očitno pokaže večji delež furlanskih prvin, ki jih avtor pripiše vplivnemu furlanskemu zidarstvu. K tej skupini je treba prišteti še imena objektov, ki so povezana z verskim življenjem, npr. Križ, Cirkua, Plevenija, Kresišče, Podočenas, Bohobare.

V tretjo (številčno skromno) skupino uvršča avtor imena, ki odslikavajo pravne navade, npr. Lazena (najemnina za laz), Bant, Bandič (po furl. bant = lovski rezervat), Preza (po furl. prese = določen kos terena), Jerob, Konfin; gre večinoma za romanske prvine, saj je bila administracija od nekdanj v neslovenskih rokah.

Z Merkujevo knjigo o terskih krajevnih in ledinskih imenih, napisani v italijanščini, ni dobilo to obmejno slovensko narečje samo svoje do natančnosti izdelane imenske podobe (take še nima nobeno drugo slovensko narečje); njen pomen je veliko širši, saj omogoča italijanskim in furlanskim bralcem, da se pri najbolj kompetentnem avtorju seznanijo s svojimi slovenskimi sosedi, o katerih v svoji državi le malo vedo (ali nočejo vedeti). Ali je s tem na naši strani veliko bolje?

Franc Jakopin
SAZU